

ანა ხარანაული

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

ებრაული 1 და მისი ბერძნული და ქართული შესატყვისები – KAI და 'და' მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნებში

ეს სტატია აწვევს ემელეუსს (1948-2025) ეძღვნება, სეპტუაგინტას ტექსტის ისტორიისა და თარგმანის ტექნიკის მკვლევარს, ჩემს მენტორსა და უფროს კოლეგას, მეცნიერს, რომელიც დეტალებში ხედავდა დიდ სურათს და თავის სამეცნიერო ნაშრომებს დეტექტიური ჟანრის ნაწარმოებებით გვაკითხებდა. ებრაული 1-ისა და მისი ბერძნული შესატყვისის, καί-ს ფუნქციებს მისი საკანდიდატო დისერტაციის (Parataxis in the Septuagint) დიდი ნაწილი მიეძღვნა. სტატიაში ყველაზე ხშირად სწორედ ამ ნაშრომს.

საკვანძო სიტყვები: ბიბლიის ენა, თარგმანის ტექნიკა, ბიბლიის ქართული თარგმანი, კავშირი და

პირველი, რაც ბიბლიის ქართველ მთარგმნელს ხვდება თვალში და, რასაც ის ბიბლიის სტილის ამსახველად აღიქვამს, 'და' კავშირის ჭარბი ხმარებაა: იგი ხან ზედმეტია ჩვენი ენისთვის, ხან სხვა კავშირით ჩანაცვლებადი. ცხადია, ქართული ბიბლიის ენის ეს თავისებურება მისი ბერძნული დედნიდან მომდინარეობს. ქართული 'და'-ს შესატყვისის, καί-ს იმგვარი გამოყენება, როგორც ამას ძველი და ახალი აღთ-

ქმის კონტექსტებში ვხვდებით, კლასიკური ბერძნულისთვისაც ისევე უჩვეულოა, როგორც ქართულისთვის. სეპტუაგინტაში მისი ხმარება სათარგმნი ტექსტის, ოღონდ ებრაული ტექსტის, ადეკვატური გადმოტანის შედეგია და არა ენის საჭიროებისა. ბერძნულ ტექსტში καί-ს ამგვარი უჩვეულო ფუნქციებით გამოყენება ქართველი მთარგმნელის თვალში, ალბათ, კიდევ უფრო გამოკვეთს მის იდიომატურობას ბიბლიის ენისათვის და დედნის სტილის დასაცავად მის ადეკვატურად გადმოტანას ავალდებულებს. ამიტომ, ბიბლიის ქართულ თარგმანებში ნახმარ ‘და’-ს მნიშვნელობასა თუ ფუნქციაზე მსჯელობა ებრაული ו (waw)-ის მნიშვნელობების გარკვევით უნდა დავიწყოთ.

ებრაულში ו ორი ფუნქციით იხმარება: კოპულატიური ანუ მაერთებელი, და კონზეკუტიური – შედეგობითი ან მიმდევრობის. მაერთებელი ו-ის უმთავრესი ფუნქცია, ცხადია, ის არის, რომ ერთმანეთთან დააკავშიროს წინადადების ერთგვარი წევრები და კოორდინირებული, თანწყობილი წინადადებები. კონზეკუტიური ו-ი ერთ ვრცელ, დროში განფენილ მოქმედებას ცალკეულ მონაკვეთებად ყოფს და ამ მოქმედებებს თანამიმდევრობით ალაგებს. თანამიმდევრობა შეიძლება დროითი იყოს, შეიძლება მიზეზ-შედეგობრივი, დამაზუსტებელი და ა.შ., მაგრამ ყველა შემთხვევაში, ამ ხერხით დაკავშირებული ტექსტური მონაკვეთები ფაქტიურად დროში (წარსულში ან მომავალში) განფენილი ერთიანი მოვლენისა თუ მოქმედების ნაწილებს წარმოადგენენ. ו-ით შედგენილი კონსტრუქციებით აგებულ ებრაულ თხრობას თუ არასემიტური ენობრივი აზროვნების მქონეთა თვალსაზრისით შევაფასებთ, შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ ფორმალურად კოორდინირებული წინადადებები რეალურად ლოგიკურ

სუბორდინაციაშია ერთმანეთთან და სხვადასხვა შინაარსის მიმართებას გამოხატავენ: 1-ი წინ უძღვის წინადადებას, რომელიც წინამავალ წინადადებას უპირისპირდება ან უდარდება ან ექვემდებარება, აზუსტებს მას, წარმოადგენს წინამავალ წინადადებაში გამოხატული მოქმედების შედეგს, მიზანს, პირობას, განმარტავს და განსაზღვრავს მას.¹ ზოგიერთ შემთხვევაში, წინადადება, რომელთანაც 1-ი უნდა ამყარებდეს კავშირს, ფორმალურად გამოხატული არ არის – ან ჩავარდნილია, ან იგულისხმება.

1-ით აგებული თხრობის აღწერას თუ ინდოევროპული აზროვნებიდან გამომდინარე მოვინდომებთ, იძულებულნი ვიქნებით, რომ ამ კავშირით შეერთებული წინადადებები სტრუქტურულ ტიპებად (არა ჰიპოტაქსური, არამედ პარატაქსული) და შინაარსის მიხედვით (მიმართებითი, მიზნის, მიზეზის და ა.შ. დამოკიდებული წინადადება) დავახასიათოთ და ლათინური გრამატიკული ტერმინებით აღვნიშნოთ. და, როგორც ეს საზოგადოდ, გრამატიკული სტრუქტურების აღწერისადმი ლოგიკური მიდგომის შემთხვევაში ხდება ხოლმე, ამ შემთხვევაშიც, შეფასებები უმეტესად სუბიექტურია – ტექსტის სუბიექტურ ინტერპრეტაცაზეა დამოკიდებული.²

მაგრამ ჩემი მიზანი ახლა არ არის ებრაული ენის გრამატიკის აღწერის მეთოდის შეფასება. ამ თემას შევეხე მხოლოდ იმისათვის, რომ პარალელი გამევილო ძველი აღთქმის ბერძნულად მთარგმნელებთან: 1-ისა და მისით დაკავშირებული წინადადებების ბერძნულად გადმოტანისას მათაც იგივე პრობლემა ედგათ, რაც ლათინური გრამატიკული

¹ Gesenius 2003, §154 და ასევე, §141e, §142d, §158a, §161a, §165a, §143d, §134s.

² Aejmelaeus 1982, 3-6.

ტრადიციის მიმდევარ თანამედროვე გრამატიკოსებს. მათაც უნდა გაერკვიათ I-ით დაწყებული წინადადების წინამავალ წინადადებასთან მიმართების ხასიათი და მისი ბერძნულად გადმოტანის გზა ეპოვათ: ან ლოგიკური, და, შესაბამისად, საკუთარი ინტერპრეტაცია მიეწოდებინათ მკითხველისათვის, ანაც ფორმალური, რაც ბერძნულენოვან და ბერძნულად მოაზროვნე მკითხველს დაავალებდა ლოგიკური გზით თავად განესაზღვრა წინადადების შინაარსი. სეპტუაგინტას მთარგმნელები უმეტესად ფორმალურ გზას ადგნენ და I-ი, მიუხედავად კონტექსტისა, ძირითადად καί-თ გადმოჰქონდათ. ანგელი ემელეუსი ამ ორი ლექსიკურ-გრამატიკული ერთეულის ეკვივალენტურობას, სხვათა შორის, იმითაც ხსნის, რომ καί და I-ი, როგორც მაკოორდინირებული კავშირები, ნეიტრალური სემანტიკისანი არიან, ისინი არ აზუსტებენ და არ განსაზღვრავენ კოორდინაციის ტიპსა თუ შინაარსს და, შესაბამისად, შესაძლებლობას იძლევიან ფართო სემანტიკურ ველში იქნენ გამოყენებულნი.³

ბერძნულად მთარგმნელების მსგავსად, თარგმანის ფორმალურ მეთოდს იყენებენ ქართველი მთარგმნელებიც: καί-ს, ამ, თითქოს ყველაზე მონოსემანტურ ლექსიკურ ერთეულს, უმეტესად 'და' კავშირით გადმოსცემენ და ამით ქართულისათვის უჩვეულო ფუნქციას ანიჭებენ მას. ამ სტატიისა და ქართველი ფილოლოგის ამოცანა სწორედ ისაა, რომ 'და' კავშირის მნიშვნელობები და ფუნქციები განსაზღვროს ძველი აღთქმის ქართულ თარგმანებში და გაარკვიოს, 'და' ქართულისათვის უცხო მნიშვნელობებისა და ფუნქციების მატარებელია თუ უფუნქციო, ოდენ ფორმალური სტილისტური

³ Aejmelaeus 1982, 29-30.

ნიშნია ტექსტისა. ამისათვის ‘და’-ს ხმარების იმ შემთხვევებს განვიხილავ, სადაც იგი ქართული ენისათვის უჩვეულო სინტაქსის შექმნაში მონაწილეობს ანდა მისთვის უჩვეულო მნიშვნელობას იღებს. საილუსტრაციო მაგალითებს უმეტესად მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნებიდან მოვიხმობ, რომლის არც ბერძნული და, მითუმეტეს, არც ქართული ტექსტი ამ თვალსაზრისით შესწავლილი არ არის. საჭიროების შემთხვევაში, მეტი გარკვეულობისთვის, ძველი აღთქმის სხვა წიგნებსაც მივმართავ. მაგალითად მოყვანილი ტექსტები ჩემს მიერ კრიტიკულად არის დადგენილი.⁴ ხელნაწერთა განსხვავებულ იკითხვისებს უმთავრესად იმ შემთხვევაში აღვნიშნავ, როდესაც ეს შესასწავლი საკითხისთვის არის რელევანტური. ხელნაწერთა ლიტერები დალაგებულია არა ქრონოლოგიური, არამედ ტექსტუალური ღირებულების და სხვა წყაროებთან ტექსტუალური მიმართების გათვალისწინებით.⁵

მოყვანილ კონტექსტებში ხელნაწერთა განსხვავებულ იკითხვისებს უმთავრესად იმ შემთხვევაში აღვნიშნავ, როდესაც ეს შესასწავლი საკითხისთვის არის რელევანტური.

1. ‘და’ წინადადების ერთგვარი წევრებისა და თანწყობილი წინადადებების მაერთებლად

ცნობილია, რომ ‘და’-ს, როგორც მაერთებელი კავშირის უნივერსალურ ფუნქციას წინადადების ერთგვარი წევრებისა

⁴ მაღლობელი ვარ რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდისა, რომელმაც 2022-26 წლებში საშუალება მომცა, მეშუაშა მცირე წინასწარმეტყველთა ქართული თარგმანების კრიტიკულ გამოცემაზე.

⁵ მაღლობას ვუხდი სტატიის ანონიმურ რეცენზენტს კორექტურებზე მითითებისა და საინტერესო რჩევებისათვის.

და თანწყობილი წინაადადებების დაკავშირება წარმოადგენს. ქართულშიც და ბერძნულშიც ამ ფუნქციით იგი ან ერთგვარი წევრების ჩამონათვალის ბოლო წევრის წინ დაისმის (მაგ., *კაცი, ქალი, ბავშვი და მოხუცი*), ან ორ-ორად აჯგუფებს ერთგვარ წევრებს (მაგ., *კაცი და ქალი, ბავშვი და მოხუცი*). ებრაული ენისათვის კი პოლისინდეტონი – ჩამონათვალის ყველა წევრის ‘და’-თი შეერთებაა დამახასიათებელი.⁶ ყველა ამ ‘და’-ს ასახვა ბიბლიის ბერძნულ და ქართულ თარგმანებში თარგმანის ენისთვის პლეონაზმს წარმოადგენს და სიუცხოვის ეფექტს ქმნის.⁷ პლეონასტური ‘და’-ს უამრავი მაგალითია ბიბლიისა და, კონკრეტულად, მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნებში. მე მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევას წარმოვადგენ:

ერთგვარი წევრები:

მიქ. 2:13 διέκοψαν **καὶ** διήλθον πύλιν **καὶ** ἐξήλθον : განკუთეს **და** განვლეს ბჭჳ **და** (+ მიერ K1) განვიდეს (განვიდა G') J-O G' K1

ოს. 2:11(13) καὶ ἀποστρέψα πάσας τὰς ἐπὶ τοὺς αὐτῆς, ἐορτὰς αὐτῆς **καὶ** τὰς νοσηρῶν αὐτῆς **καὶ** τὰ σάββατα αὐτῆς **καὶ** πάσας τὰς πανηγύρεις αὐτῆς : და გარემოვაქცინე ყოველნი სიხარულნი მისნი: დღესასწაულნი **და** თესთავნი მისნი **და** შაბათნი მისნი **და** ყოველნი კრებანი მისნი O; მოუდო ყოველი სიხარული მისი: **და** დღესასწაული მისი **და** თთესთავნი მისნი **და** შაბათობანი მისნი **და** ყოველნი დღეკეთილობანი მისნი S.

⁶ Gesenius 2003, 154, n. 1a.

⁷ დიდიგური 1969, 23-24; დანელია 1998, 33-34.

ოს. 2:19(21) *μνηστεύσομαι σε ἑμαυτῷ ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἐν κρίματι καὶ ἐν ἑλπί* *καὶ ἐν οἰκτιρμοῖς* : მოგიტხოვო შენ თავისა ჩემისა საუკუნოდ **და** მოგიტხოვო შენ თავისა ჩემისა სიმაღლეთლით (სიმაღლედ O; om და მოგიტხოვო შენ თავისა ჩემისა O) **და** განკითხვით **და** წყალობით **და** შეწყნარებით (om და შეწყნარებით p S) O-p S.

თანწყობილი წინადადებები

ამოსი 2:14-15 *καὶ ἀπολεῖται φυγὴ ἐκ δρομέας καὶ ὁ κραταιὸς οὐ μὴ κρατῇσῃ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ καὶ ὁ μαχητὴς οὐ μὴ σώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ ὁ τοξότης οὐ μὴ ὑποσῇ καὶ ὁ ὄξυς τοῖς ποσὶν αὐτοῦ οὐ μὴ διασωθῇ οὐδὲ ὁ ἵππεύς οὐ μὴ σώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ* : და წარწყმდეს სივლტოლად მსრბოლისაგან **და** ძლიერმან ვერ დაიპყრას ძალი თვისი **და** მბრძოლთა მათ ვერ განირინონ თავი თვისი. 15 **და** მეისარი ვერ დაუდგეს **და** მალე ფერვითა ვერ განერეს და მჟედარმან ვერ განირინოს თავი თვისი J-O; და წარწყმიდეს სივლტოლად მსრბოლისაგან **და** ძლიერმან ვერ დაიპყრას ძალისა თვისისა **და** მბძროლმან ვერ აცხოვნოს სული. 15 და მშვლდოსანმან ვერ უძლოს წინააღდგომად **და** ქუჭით ვერ განერეს ფერვთა თვსთა და ვერცა განარინოს ლაშქარნი S.⁸

2. ‘და’ დიდი შინაარსობლივი მონაკვეთების დამაკავშირებლად

ებრაული აზროვნება კაცობრიობის, ცალკეული ერის, თუ კონკრეტული ადამიანის ისტორიას ერთ მთლიან ჯაჭვად აღიქვამს. ამ ჯაჭვში არ არსებობს რგოლი, რომელიც წინას

⁸ მსგავსი მაგალითები იხ. დანელია 1992, 34-36.

და მომდევნოს არ ებმოდეს. სწორედ უწყვეტობის ხაზგასასმელად ბიბლიაში ყოველი ახალი წიგნი, ახალი თემა, ახალი ისტორია ან ამ ისტორიის დიდი შინაარსობლივი მონაკვეთი, როგორც წინას ლოგიკური გაგრძლება, მისი დასკვნა და, ამავე დროს, ახლის დასაწყისი, **¶ // και //**და კავშირით იწყება. 'და'-თი იწყება წინასწარმეტყველებებიც, როგორც ნიშანი იმისა, რომ წინასწარმეტყველება ერის ცოდვებს უკავშირდება და მათი შედეგია:

ოსია 1:2 **και** εἶπεν κύριος πρὸς Ὠσηε : **და** ჰრქუა უფალმან ჰსეს Geo

იონა 1:1 **και** ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς Ἰωναν τὸν τοῦ Ἀμαθι λέγων : **და** იყო სიტყუა უფლისა იონაჲს მიმართ ძისა ამითისა და ჰრქუა (თქუა p) J-O k-l-s-p; **და** (>G) იქმნა სიტყუა უფლისა იონაჲს მიმართ ამათიანისა მეტყუელი G'; შდრ. იყო სიტყუა უფლისა იონაჲს მიმართ ძისა ამათისა და ჰრქუა P.⁹

ახლა გავყვეთ იონას წინასწარმეტყველების ტექსტს და ვნახავთ, რომ ერთი და იგივე 'და' ქართულში (ისევე, როგორც ბერძნულსა და ებრაულში) სრულიად სხვადასხვაგვარი სინტაქსური ფუნქციის მქონე ერთეულებს აკავშირებს ერთმანეთთან.

3. 'და' ზმნურ შესიტყვებებში

ღმერთი უბრძანებს იონას ნინევიამში საქადაგებლად წასვლას:

იონა 1:2 Ἀνάστηθι **και** πορεύθητι εἰς Νινευη τὴν πόλιν τὴν μεγάλην καὶ κήρυξον ἐν αὐτῇ : აღდეგ **და** წარვედ შენ ნინევედ

⁹ იბ. ასევე ამოს 1:2; მიქ. 1:1.

ქალაქად დიდად (ქალაქსა მას დიდსა k) და ქადაგებდ (ქადაგებდი O-k P) მას შინა J-O-k P; აღდეგ შენ (>p) და წარვედ (მივედ შენ s) ქალაქსა (ქალაქად s) ნინევედ (ნინევედ ქალაქად p) და ღაღადებდ მუნ s-l-p; აღდეგ და წარვედ ნინევედ ქალაქად დიდად და ქადაგე მას შინა! G´

აღდეგ და წარვედ: ‘და’ აკავშირებს ორ ზმნას, რომლებიც მხოლოდ ერთგვარი შემასმენლები კი არ არიან, როგორც მაგ., ამავე კონტექსტში, წარვედ ... და ქადაგებდ, არამედ ორივე ერთად ერთ მოქმედებას გამოხატავენ და ერთი ლექსიკური მნიშვნელობის მქონე შესიტყვებას, ფორმულას ქმნიან. ამგვარი ფორმულის პირველი წევრი ინქოატიური ზმნაა, რომელიც მოქმედების (უმეტესად – მოძრაობის, თქმის) დასაწყისს მომენტს გამოხატავს და მეორე ზმნასთან, რომელიც თავად მოქმედების შინაარსს შეიცავს, ‘და’-თია შეერთებული. ასეთი შესიტყვებები ბევრია მცირე წინასწარმეტყველებთანაც:

იონა 1:6 ἀνάστα καὶ ἐπικαλοῦ : აღდეგ და ხადოდე (ჰხადე G´) J-O-k-s-p P G´

იონა 1:12 ἄρατέ με καὶ ἐμβάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν : აღმიდეთ (აღმიქვით l-p) მე (>O l-p) და შთამაგდეთ (+მე P l-p) ზღუასა (ზღუად G) J-O-k-s-p P G´

ოს. 2:7(9) πορεύσομαι καὶ ἐπιστρέψω : წარვიდე და მოვიქცე O; შევიქცე და მივიდე S

ოს. 1:3 καὶ συνέλαβεν καὶ ἔτεκεν αὐτῷ υἱόν : მიუდგა და შვა dმ O; და მიუდგა და უშვა მას dმ p S

ზოგიერთ ასეთ შესიტყვებაში ბერძნულ ტექსტში καὶ არ გვხვდება, ქართული კი ამატებს:

მიქ. 6:1 Ἀνάστημι κρίθῃ : აღდეგ **და** ეშჯოდე J-O-p; აღდეგ და ეტყოდე k-l; აღდეგით **და** განისაჯენით S; აღდეგ **და** განისაჯე G

ბერძნულ ბიბლიაში ინქოატიურ ზმნათაგან ყველაზე ხშირია დენტე-ს ხმარება. საინტერესოა, რომ ბერძნულში ეს ზმნათავის მომდევნოს იშვიათად უკავშირდება **καί**-თი (თუმცა, მაგ. 2 Ki. 1:2 დენტე **καί** ἐπιζητήσατε ἐν τῇ Βαβλ). ასეთ შემთხვევაში ძველი ქართული თარგმანი (OGeo), გელათური თარგმანისაგან განსხვავებით, ყოველთვის ამატებს 'და'-ს:

იონა 1:7 დენტე βάλμεν κήρυς : მოველით **და** განვიგდოთ წილი J-O-k P; მოველით **და** წილ(ს) ვიგდოთ s-l-p შდრ. მოველით, ვყარნეთ წილნი G'

მიქ. 4:2 Δέντε ἀναβῶμεν: მოველით **და** აღვიდეთ (აღველით J) J-O-k, შდრ. მოველით, აღვიდეთ G'K1.

'და'-თი დაკავშირებული ზმნური შესიტყვების მეორე ტიპიც არსებობს: აქ ერთი შინაარსის ზმნები უკავშირდებიან ერთმანეთს 'და'-თი.¹⁰ განსაკუთრებით ხშირია მეტყველების შინაარსის ზმნების ერთად ხმარება, მაგ.:

იონა 1:14 καὶ ἀνεβίθσαν πρὸς κύριον καὶ εἶπαν : და დაღად-ყვეს (დაღადებდეს k; იწყეს კაცთა მათ დაღადებად s; იწყეს დაღადებად l-p) უფლისა მიმართ **და** თქუეს J-O k-s-l-p P; და ჰმა-ყვეს უფლისა მიმართ **და** თქუმს G'

ზაქ. 1:6 ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπαν : მიუგეს **და** ჰრქუეს Geo.

ალბათ, სწორედ ბიბლიის ენის სტილის ხაზგასასმელად და არა თარგმანისადმი თავისუფალი მიდგომის გამო, მსგავს გამოთქმებში, სადაც მეორე წევრი მიმღეობითაა წარ-

¹⁰ ეს არ არის სინონიმები, რომლებიც, როგორც წესი, ქართულშიც 'და' კავშირით არიან შეერთებული ხოლმე, შდრ. ძიძიგური 1969, 28-30.

მოდგენილი, ეს უკანასკნელი ძველ ქართულ თარგმანში 'და' კავშირით შეერთებული პირიანი ფორმით არის გადმოტანილი და არა მიმდებარით (იხ., მაგ. გელათური თარგმანი – მეტყუელი), ანდა ბერძნული პარტიციპიუმის ჩვეული ქართული შესატყვისით – დამოკიდებული წინადადებით¹¹, მაგ.:

იონა 1:1; 3:1; ანგ. 1:1,3 ἐγένετο λόγος κυρίου ...λέγων : იყო სიტყუა უფლისა ... **და** ჰრქუა OGeo; შდრ. იქმნა სიტყუა უფლისა ... მეტყუჭლი G´

ზაქ. 1:14 ἀνάκραγε λέγων : დადად-ყავ **და** თქუ J-O-K4-p, შდრ. აღიდადადე მეტყუჭლმან G´

ანგ. 2:1 ἐλάλησεν κύριος ἐν χειρὶ Ἀγγαίου τοῦ προφήτου λέγων : ეტყოდა უფალი (>1) ჰელითა ანგეა წინაწარმეტყუელისადათა **და** თქუა J-O-I-p; შდრ. თქუა უფალმან ჰელითა ანგეა წინადაწარმეტყუჭლისათა მეტყუჭლმან S.

4. მაპირისპირებული 'და'

καὶ მაპირისპირებული ფუნქციით (καὶ adversativum) უკვე კლასიკურ ბერძნულში გვხვდება, მაგრამ როგორც ბლომქვისტი აღნიშნავს, ამგვარი ფუნცია უფრო ხელოვნურია და სტილისტური ეფექტისთვის არის გამოყენებული. რაც შეეხება კოინეს ბერძნულში καὶ-ს ურთიერთდაპირისპირებული წინადადებების შემაერთებული ფუნქციით ხმარებას, მკვლევარი მას სემიტურის გავლენას მიაწერს.¹²

¹¹ თუმცა ასეთი მაგალითიც გვხვდება: ზაქ. 1:14 καὶ εἶπεν πρὸς με ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί : და მრქუა მე ანგელოზმან მან, რომელი მეტყოდა მე J-O-K4-p, შდრ. და თქუა ჩემდამო ანგელოზმან **მზრახვალმან** ჩემ შორის G´.

¹² Blomqvist 1979, 13; Aejmelaeus 1982, 15.

ა. ემელეუსს მიზანშეწონილად არ მიაჩნია καί-ისთვის adversativum-ის ფუნქციის გამოყოფა.¹³ მისთვის, როგორც ბლომექსიტისთვის, დაპირისპირებას ამ კონტექსტებში καί კი არ ქმნის, არამედ წინადადებების გამოკვეთილი შინაარსი, სადაც καί „სტილისტურ ნეიტრალიტეტს“ ინარჩუნებს.¹⁴

ქართულში 'და'-ს მაპირისპირებელ ფუნქციას გამოყოფს შ. ძიდიგურიც, რომელსაც ძველი ქართულიდანაც მოაქვს რამდენიმე მაგალითი და იმასაც აღნიშნავს, რომ საშუალო ქართულში დაპირისპირების გასაძლიერებლად 'და' კავშირთან ერთად 'კი' ნაწილაკიც იხმარება ხოლმე,¹⁵ რაც, ცხადია, იმაზე მეტყველებს, რომ 'და', დამოუკიდებლად, მაპირისპირებელ ფუნქციას ვერ გამოხატავს.

ბიბლიის ქართულ თარგმანებში და, მათ შორის, მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნებში, 'და' ერთმანეთს უკავშირებს ზმნებით გამოხატულ მოქმედებებს, მოქმედ თუ სამოქმედო პირებს ანდა მათ მახასიათებლებს და მას შეიძლება 'ხოლო'-ც ჩაენაცვლოს:

ოს. 2:21(23) ἐπακούσσομαι τῷ οὐρανῷ, **καὶ** ὁ οὐρανὸς ἐπακούσεται τῇ γῇ¹⁶ : ვისმინო მე ცისაჲ **და** ცამან ისმინოს ქუეყანისაჲ O-p S.

მიქ. 3:12 Σὺν ᾧ ἀγρὸς ἀποτρίαιθήσεται, **καὶ** Ἱερουσαλὴμ ᾧ ὀπαροφυλάκιον ἔσται **καὶ** τὸ ὄρος τοῦ οἴκου εἰς ἄλσος δρυμὸν : სიონი, ვითარცა ყანაჲ მოიჴნას **და** იმჯრუსაღემი, ვითარცა

¹³ ამ ფუნქციას ბერძნულში სხვა კავშირები – ἀλλά, δέ, ἥ ატარებენ. ქართულში გამოკვეთილად მაპირისპირებელი მნიშვნელობის კავშირებია 'ხოლო', 'არამედ.'

¹⁴ Blomqvist 1979, 52.

¹⁵ ძიდიგური 1969, 25-26.

¹⁶ საჭიროების შემთხვევაში აქ და ქვემოთ მომაქვს ბერძნულის ჩემუელი თარგმანები: ვისმენ ცისას, **ხოლო** ცა – მიწისას.

ხილისსაცავი იქმნას (იქმნეს J), **და** მთად იგი სახლისა უფლისაჲ – ვითარცა სერტყი მადნარისაჲ J-O; სიონი, ვითარცა ყანად მოიერქუნოს **და** იმრუსალიმი ხილისსაცავად იყოს, **და** მთად სახლისა უფლისაჲ – სერტყად მადნარისად G'; სიონი მოიერქუნოს **და** იმრუსალიმი, ვითარცა ხილის საცავი იქმნეს, **და** ტაძრისა საზღვარი, ვითარცა სერტყი მადნარისაჲ იყოს K1.

მიქ. 4:4 καὶ ἀναπαύσεται ἕκαστος ὑποκάτω ἑμπέλου αὐτοῦ καὶ ἕκαστος ὑποκάτω σικκῆς αὐτοῦ : **და** განისუენებდეს კაცად-კაცადი ქუეშე ვენაჰსა თვსსა, **და** კაცად-კაცადი – ქუეშე ლელუსა თვსსა J-O-k; და განისუენებდეს კაცადი ქუეშე ვენაჰსა თვსსა **და** კაცადი – ქუეშე კერძო ლელუსა თვსისა G'.

მიქ. 4:2 ἐκ Σιών ἐξελήσεται νόμος καὶ λόγος κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ : სიონით გამოვიდეს მჯული **და** სიტყუაჲ უფლისაჲ – იმრუსალემით J-O-k K1; რამეთუ სიონისაგან გამოვიდეს მჯული **და** სიტყუაჲ უფლისაჲ – იმრუსალიმისაგან G'.

მალ. 1:2 ἡγάπησα ὑμᾶς, λέγει κύριος, καὶ εἴπατε ἐν τίνι ἡγάπησας ὑμᾶς¹⁷ : შეგიყუარენ თქვენ, – იტყვს უფალი – **და** სთქუათ: რადთა (რადსა შორის S) შემიყუარენ (შეგყუარენ p) ჩვენ? J-O-p S

ოს. 2:23(25) καὶ ἐρῶ τῷ Οὐ-λαῶ-μου λαός μου εἶ σὺ, καὶ αὐτὸς ἐρεῖ κύριος ὁ θεός μου εἶ σὺ : და ვჰრქუა არა-ერსა ჩემსა: ერი ჩემი ხარი შენ, **და** მან მრქუას: უფალი ღმერთი ჩემი ხარი შენ O-p S

ოს. 1:9 ὑμεῖς οὐ λαός μου καὶ ἐγὼ οὐκ εἶμι ὑμῶν : თქვენ არა ერი ჩემი **და** მე არა ვარ თქუენი O; მდრ. და არა ვარ ღმერთი თქუენი, რამეთუ არა ხართ თქუენ ერი ჩემი p S.

¹⁷ შეგიყვარებთ ხოლო ესენი იტყვიან: რის გამო შეგიყვარებ ჩვენ?

უფრო გამოკვეთილია დაპირისპირება, როცა 'და' კავშირი წართქმით და უკუთქმით წინადადებებს აერთებს – სადაც დაპირისპირებულ ცნებათაგან ერთ-ერთს უარყოფითი ნაწილაკი დაერთვის:¹⁸

ანგ. 1:6 ἐσπεύρατε πολλὰ καὶ εἰσὴνέγκατε ὀλίγα,¹⁹ ἐφάγετε καὶ οὐκ εἰς πλησμονήν, ἐπίετε καὶ οὐκ εἰς μέθην, περιεβλέσθε καὶ οὐκ ἐμερμάνθητε ἐν αὐτοῖς : სთესეთ ფრიად, და შეიღეთ მცირედ. შჭამეთ, და (>I) არა მადღრივ; სუთ, და არა სიმთრვალედ; შეიმოსეთ (სიმთრვალვ. შეიმოსოთ I), და ვერ განსტეფით J-O-I-p; სთესეთ მრავალი, და შეიკრიბებით მცრედ; ჭამეთ, და არა განძლომად. ჰსუთ, და არა სიმთრვალედ; გარე-მოისხთ, და არა განსტეფით მათ მიერ S.

ოს. 4:10 καὶ φάγονται καὶ οὐ μὴ ἐμπλησῶσιν, ἐπόρνευσαν καὶ οὐ μὴ κατευσὴνῶσιν : და ჭამდენ, და ვერ განძღებოდიან; ისიძვიდენ, და ვერ წარემართოს O; შდრ. სჭამდენ, ვერ განძდენ; მრუშობდენ-ყ, და არ დასცხრეს S.

ოს. 14:3 μὴ λάβητε ἄδικίαν καὶ λάβητε ἀγαθὰ²⁰ : არა მიიღოთ სიცრუვც. და მიიღოთ კეთილი O-p S.

ოს. 2:7(9) καὶ καταδιώξεται τοὺς ἐραστὰς αὐτῆς καὶ οὐ μὴ καταλάβῃ αὐτοὺς : და სდევდეს ტრფიალთა, და ვერ ეწიოს მათ O; მისდევდენ ტრფიალთა თვსთა, და ვერ ეწინეს მათ S.

ამბ. 1:2 ἕως τίνος, κύριε, κεκράξομαι καὶ οὐ μὴ εἰσακούσῃς; βoίησομαι πρὸς σὲ ἄδικoύμενος καὶ οὐ σὼσεις; : ვიდრემდე, უფალო, ვდადადებდე, და არა ისმენ (ისმინე p); ვჰმობ შენდამი, დაჭირვებული, და არა მიჰსნი (მიჰსენ p) J-O-K5 p;

¹⁸ შემთხვევითი არაა, რომ ბერძნულ ხელნაწერებში ამგვარ კონტექსტებში καὶ-ს მაპირისპირებელი კავშირი დე ენაცვლება ხოლმე, მაგ.: მიქ. 4:12.

¹⁹ სთესეთ ბევრი, მაგრამ ცოტა მოიღეთ...

²⁰ ნუ მიიღებთ უსამართლობას, არამედ მიიღეთ კეთილი.

ვიდრე რომლისამდე, უფალო, ვღაღადებდე, და არა ისმენ; ვჰმობ შ(ე)ნდამი დაჭირვებული, და არა მიჰსნი S.

მაპირისპირებელ კავშირად ბერძნულში, ჩვეულებრივ, ἄλλα გამოიყენება. როდესაც ერთმანეთს დიდი მონაკვეთები უპირისპირდება, ძველ ქართულ თარგმანში ἄλλα-ს 'და' შეიძლება შეენაცვლოს:

მალ. 2:16 ἄλλα ἔὰν μισήσας ἐξάπισσει|ς : და, უკუეთუ მოიძულო და განადო J-O, შდრ. არამედ, უკეთუ მომძულებელი განავლენ S.

5. მოულოდნელობა, გაკვირვება

კიდევ ერთი სემანტიკური ნიუანსი, რომელსაც ებრაული 1-ის გარდა, ბერძნული καί-ც უნდა აჩენდეს კონტექსტში, არის მოულოდნელობის, მოულოდნელი, გასაკვირი ამბის, როგორც იტყვიან – სიურპრიზის მნიშვნელობა. ეს სემანტიკაც წინამავალ მოქმედებასთან დაპირისპირებას (საპირისპირო მოვლენის მოულოდნელი გაგრძელება) გულისხმობს. მაგ., მურაოკას თავის ლექსიკონში (4.)²¹ καί-ს ამ მნიშვნელობის მაგალითად ამბ. 1:2-ის ზემოთმოყვანილი კონტექსტი მოაქვს. ამავე სემანტიკის გამომხატველად თვლის იგი καί-ს შემდეგ კონტექსტებშიც:²²

მალ. 2:14 Ὁτι κύριος διεμαρτύρατο ἀνὰ μέσον σοῦ καὶ ἀνὰ μέσον γυναικὸς νεότητός σου, ἣν ἐγκατέλιπες, καὶ αὐτὴ κοινῶς σου καὶ γυνὴ διαθήκης σου²³ : რამეთუ უფალი (> J) გიწამებდა

²¹ ... და აი, შენ არ მისმენ.

²² მურაოკა მოულოდნელობის გამომხატველად მიიჩნევს καί-ს სხვა კონტექსტებშიც: ამბ. 2:19; სოფ. 1:4c.

²³ წინადადების აზრია: ცოლი მიატოვე, მიუხედავად ამისა// და აი, მაინც შენი ცოლია.

შორის შენსა და შორის ცოლისა სიჭაბუკისა შენისასა (შენისა O), რომელ (რ-ი O) დაუტევე **და** (>O) ეგე – ზიარი შენი და ცოლი აღთქმისა შენისა J-O; უფლისადავს გელმა შორის შენსა და შორის ცოლისა სიჭაბუკისა შენისადა, რადთა დაუტევე, **და** ესე – ზიარი შენი და ცოლი აღთქმისა შენისა S.

ამბ. 2:19 Οὐαὶ ὁ λέγων τῷ ξύλῳ Ἐκνηψον ἐγγεῖρθῃτι, καὶ τῷ λίθῳ Ὑψώθῃτι **καὶ** αὐτὸ ἐστὶ φαντασία²⁴: ვამ, რომელმან ჰრქუას ძელსა: განიფროთხვე, განიღვძე! და ქვასა – აღმაღლდი! **და** იგი არს საუცარი J-O-K5; ვამ, რომელმან ჰრქუას ძელსა: განიფროთხუშ, აღდგე! ქუამსა – ამაღლდი! **და** იგი არს ოცნება S.

ამ მაგალითებს შეიძლება სხვაც მივუმატოთ:

მალ. 3:15 καὶ ἀντέστησαν μεθ' **καὶ** ἐσώθησαν²⁵: და წინა-აღუდგეს ღმერთსა **და** ცხოველ არიან J-O; და წინააღუდგეს ღმერთსა **და** ცხოვნდეს S.

‘და’-თი დაწყებული წინადადება არ შეესაბამება იმ მოლოდინს, რომელსაც წინამავალი წინადადება აჩენს. ასეთ შემთხვევაში დაპირისპირება ‘და’-ს თანმხლები უარყოფითი ნაწილაკითაც გამოიხატება:

ამოსი 4:11 καὶ ἐγένεσθαι ὅς δαλὸς ἐξεσπασμένος ἐκ πυρός **καὶ** οὐδ' ὃς ἐπεστρέψατε πρὸς με : და იქმნენით, ვითარცა მუგუზნი, გამოტაცებულნი ცეცხლისაგან, **და** არცა ესრე (ეგრეთ G') მოიქეცით ჩემდა (ჩემდამო G') J-O G'; და იქმნენით ... ვითარ მუგუზნი ცეცხლით გამოხუმილნი, **და** არცა ეგრეთ მოიქეცით ჩემდამო S-417-K3.

²⁴ ვაი მას, ვინც ქვას უუბნება – ამაღლდიო, მიუხედავად ამისა// და აი, ის რეალური არ არის.

²⁵ თუმცა//მართალია, ღმერთს წინ აღუდგებიან, ამის მიუხედავად // მაგრამ აი, ცხოვნდებიან.

ზაქ. 1:4 ἀποστρέψατε ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν τῶν πονηρῶν καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιτηδεύματων ὑμῶν τῶν πονηρῶν, **καὶ** οὐ προσέσχεον τοῦ εἰσακοῦσάι μου : მოიქეცით (+ჩემდა – იტყვს უფალი O) – გზათაგან თქვენთა ბოროტთა და საქმეთაგან თქვენთა არაკეთილთა! **და** არა ისმინეს (ისმინეთ p) ჩემი და არცა მერჩედეს სმენად (>O M4) J-O-K4-p; მოიქეცით გზათაგან თქვენთა ბოროტთა და სიმარჯუცთაგან თქვენთა ბოროტთა! **და** არ შეისმინეს და არ მოიხილეს შესმენად ჩემდა S.

მოულოდნელობის სემანტიკა გამოკვეთილია ასევე, როდესაც 1 კომბინაციაშია დემონსტრაციული კონოტაციის შორისდებულთან – **ἡμεῖς**(და აი). ეს კომბინაცია სეპტუაგინტაში καὶ ἰδοὺ-თი (და აი) გადმოდის ხოლმე. მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნებში ἰδοὺ-ს გარეშე καὶ მხოლოდ ერთხელ შეესატყვისება **ἡμεῖς**-ს და ქართულშიც მარტოდენ ‘და’-თია თარგმნილი:

ანგ. 1:9 ἐπεβλέψατε εἰς πολλὰ **καὶ** ἐγένετο ὀλίγα : მიხედეთ ფრიადსა (ფრიად O) **და** იქმნა მცირედ (მცირედი lp) J-O-I-p; მიიხილეთ მრავალთა ზედა **და** იქმნეს მცირედნი S.

სხვაგან ყველგან მოულოდნელი გაკვირვების სემანტიკის გამოსახატად ებრაული **וְהִנֵּה** ბერძნულად καὶ ἰδοὺ-თი, ძველ თარგმანში ‘და აჰა ესერა’ (გაღამწერთა ვარიანტებია და ესერა/და აჰა ესე), გელათურ თარგმანში კი ‘და აჰა’:

ამოსი 7:1 οὕτως ἔδειξεν μοι κύριος **καὶ** ἰδοὺ ἐπῆλθον ἄκριδων ἐρχομένη ἑσθλὴ καὶ ἰδοὺ βροῦχος εἷς Γαγ ὁ βασιλεὺς : ესრეთ მიჩუნა მე უფალმან ღმერთმან, **და აჰა ესერა**, ნაშობი მკალთად, მომავალი ცისკრისად, **და აჰა ესერა**, ბუზ ისგუგ მეფე! J-O; ესრეთ მიჩუნა მე უფალმან უფალმან, **და აჰა**, აღმოფუილი მკალთად, მომავალი ცისკრეული, **და აჰა**, ბუზი გოგისსა მიმართ მეფე! G’; ესრეთ მიჩუნა მე უფალმან, **და**

აჰა, ნაყოფსა ზედა მკალი საცისკროდ მომავალი, **და აჰა**, ბუზგ გოგ მეფისად! S-417-K3

ზაქ. 1:11 περιιδεύκαμεν πᾶσαν τὴν γῆν, **καὶ ἰδοὺ** πᾶσα ἡ γῆ κατοικεῖται καὶ ἡσυχάζει : მოვლეთ ყოველი ქუეყანად, **და აჰა (>O) ესერა**, ყოველი ქუეყანად დაშენებულ არს J-O; გან-მე-მოვსწყლეთ ყოველი ქუეყანად, **და აჰა**, ყოველი ქუეყანად მკვდროვნობს S

ზაქ. 1:8 ἑώρακα τὴν σῶκτα **καὶ ἰδοὺ** ἀνὴρ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ἵππῳ : ვიხილე ჩუენებასა ღამისასა: **და აჰა ესერა**, კაცი აღ-მკვდრებული ცხენსა ზედა J-O-K4; ვიხილე ღამით: **და აჰა**, მა-მაცი აღმავალი ცხენსა ზედა S.

6. 'და' მიმართებითი ნაცვალსახელის სანაცვლოდ

'და' მიმართებით დამოკიდებულ წინადადებას აერთებს ხოლმე მთავარ წინადადებასთან და ფაქტიურად მიმართე-ბითი კავშირის – ნაცვალსახელის ადგილს იკავებს:

იონა 2:11 καὶ προσετάρη τῷ κήτει, **καὶ ἐξέβηλε** τὸν Ἰωνᾶν ἐπὶ τὴν ξηρὰν²⁶ : და უბრძანა უფალმან ვეშაპსა მას, **და** გამოაგდო იონა ჰმელად J-O-k-s-l-p P;²⁷ და ებრძანა უფლისა მიერ ვეშაპსა, **და** განაგდო იონა ჰმელსა ზედა S.

²⁶ ღმერთმა უბრძანა ვეშაპს, რომელმაც გამოაგდო იგი. თუმცა ამ კონტექ-სტში 'და'-თი დაწყებული წინადადება შესაძლოა შედეგობით დამოკი-დებულ წინადადებადაც მივიჩნიოთ: ღმერთმა უბრძანა ვეშაპს და, შე-დეგად, ვეშაპმა გამოაგდო იონა. იგივე ამოსი 2:5.

²⁷ კალას ლექციონარი მისდევს ძველ თარგმანს, მაშინ, როდესაც სინას, ლატალის და პარიზის ლექციონარები უპირო კონსტრუქციას ხმარობენ მარტივი წინადადების ნაცვლად და, შესაბამისად, მიმართებითი მნიშ-ვნელობით არ ესმით ბერძნული καὶ: და უბრძანა უფალმან ღმერთმან ვეშაპსა მას გამოწერწყვად იონადსი ჰმელად.

ამოსი 2:5 καὶ ἔξαποστελῶ πῦρ ἐπὶ Ἰουδαν καὶ καταφάγεται
 θεμέλια Ἱερουσαλὴμ : და გამოვავლინო ცეცხლი იუდასა ზედა
 და შეჭამნეს საფუძველნი იერუსალემისანი J-O G' S-417-K3.

ოს. 14:10 Τίς σοφὸς καὶ συήσει ταῦτα; ἢ (> O C'-68-239 Bo
 Arm Philo Theoph. Clem. Or.^{lat} VII 266 = MT; καὶ Or. II 303)
 συνετὸς καὶ ἐπιγνώσεται αὐτὰ²⁸ : ვინ არს ბრძენ (+და გონიერ
 p), და გულისხმა-ყოს ესე? და (> J) გონიერ (გონიერმან p), და
 (>p) ცნას იგი? J-O-I-p; ვინ არს ბრძენ და გულისხუმაჲ-ყვნეს
 ესე? გულისჴმიერ, და ცნნეს ესენი? G'.

7. თანამიმდევრობის 'და'²⁹

თანამიმდევრობის 'და' ერთმანეთს უკავშირებს წინადა-
 დებებს, რომლებიც აზრობრივად ამა თუ იმ თვალსაზრისით
 დაქვემდებარებულები არიან ერთმანეთზე. ამრიგად, ლოგი-
 კურად დაქვემდებარებული წინადადება მაერთებელი კავში-
 რის, 'და'-ს გამო, ფორმალურად თანწყობილ წინადადებად
 იქცევა, ანუ რეალურ სუბორდინაციას 'და'-ს მეშვეობით ფორ-
 მალური კოორდინაციის სახე აქვს. მაგრამ ხომ არ შეიძლება
 პირუკუც წარმოვიდგინოთ, კერძოდ, რომ მაერთებელი კავში-
 რი 'და' მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციას ტვირთუ-
 ლობს? ანუ ისევ იმავე დილემის წინაშე ვდგავართ: სხვა კავ-
 შირების მსგავსად, 'და' კავშირი ანიჭებს წინადადებას მნიშ-
 ვნელობას თუ – თანწყობილი წინადადებების სემანტიკა კავ-

²⁸ ვინაა ბრძენი, რომელიც შეიცნობს ამას? შეიძლებოდა ასეც გაგვეგო:
 ვინაა ისეთი ბრძენი, რომ შეეცნო ეს?

²⁹ საინტერესო და ყურადსაღები ასპექტებით არის განხილული ამ ფუნ-
 ქციის 'და' კავშირი ვინფრიდ ბოლდერის მიერ *შუმანიკის წამების ტექ-*
სტის მაგალითზე (ბოლდერი 1994).

შირის გარეშეც გასაგებია და 'და' მხოლოდ მიჯნავს ამ წინადადეგებს?

7.1. თანამიმდევრობა დროში

იონას უნდა თავი აარიდოს უფლის დავალებას (წავიდეს ნინევიამში და ღვთის სასჯელის მოახლოება აუწყოს ქალაქის მკვიდრთ) და გაურბის ღმერთს:

იონა. 1:3 καὶ ἀνέστη Ιωνὰς τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσὶς ἐκ προσώπου κυρίου καὶ κατέβη εἰς Ἰοππὴν καὶ εὗρεν πλοῖον βαδίζον εἰς Θαρσὶς καὶ ἔδωκεν τὸ ναῦλον αὐτοῦ καὶ ἐνέβη εἰς αὐτὸ τοῦ πλεῖσαι μετ' αὐτῶν εἰς Θαρσὶς : და აღდგა იონა სივლტოლად და წარსლვად (და წარვიდა სივლტოლით ო) თარშიდ პირისაგან უფლისა, და შთავიდა იოჰედ, და პოვა ნავი, მიმავალი თარშიდ, და მისცა სანავე მისი, და შევიდა იგი მას J-O; და აღვიდა იონა სივლტოლად თარშიდ პირისაგან უფლისა, და შთავიდა იოჰჰედ, და პოვა ნავი, მიმავალი თარშიდ, და მისცა სანავე მისი და აღვიდა მისდამი G.

იონას გაქცევა მოკლე მოქმედებებად არის დაყოფილი, რომლებიც 'და' კავშირით შეერთებული, დროში ერთმანეთის მიმდევრობით დალაგებული შემასმენლებით არის გამოხატული. ქართულში, ისევე, როგორც ბერძნულში, ეს შემასმენლები და მასთან დაკავშირებული წინადადეგების წევრები დროის ან ადგილის დამოკიდებული წინადადეგებითაც შეიძლება გადმოტანილიყო:³⁰ *იონა გაიქცა ღვთისაგან და, როდესაც ჩავიდა იოჰეში, ნახა თარშისკენ მიმავალი ნავი, და, გადაიხდა რა საფასური, ჩაჯდა მასში; ან: ღვთისგან*

³⁰ ბერძნულში ამ წინადადეგების შესატყვისად შეიძლება უპირო კონსტრუქციები – participium conjunctum ან genetivus absolutus გამოყენებულიყო.

გაქცეული იონა, ჩავიდა იოზეში, სადაც ნახა თარშისკენ მიმავალი ნავი, და, გადაიხადა რა საფასური, ჩაჯდა მასში. სწორედ იმის გამო, რომ თავისი შინაარსით ღროის დამოკიდებული წინადადებები ღროის კავშირებით არაა ერთმანეთთან შეერთებული, წინადადებები მათში გამოხატული მოქმედებების ღროის ხაზის მიხედვით მიჰყვებიან ერთმანეთს და მათი გადაადგილება მოქმედების მდინარების დარღვევის გარეშე შეუძლებელია.

7.2. ლოგიკური თანამიმდევრობა

მოქმედებების თანამიმდევრობა, გარდა ღროში თანამიმდევრობისა, ლოგიკურად შეიძლება იყოს. ერთმანეთთან ლოგიკურ მიმართებაში (დაქვემდებარებაში) მყოფი მოქმედებები ფორმალურად ასევე **¶ // και //** და კავშირებით შეერთებული თანწყობილი წინადადებებით გამოიხატება.

შედეგი

მოქმედების თანამიმდევრობა მიზეზ-შედეგობრივ თანამიმდევრობასაც გულისხმობს. იონას წინასწარმეტყველების მომდევნო კონტექსტში სწორედ ამგვარი თანამიმდევრობითაა აგებული თხრობა:

იონას ურჩობას უპირისპილება ღვთის მოქმედება – ქარის ამოვარდნა, რასაც შედეგად მოჰყვება ზღვის დელვა და ამ უკანასკნელის შედეგი – ნავის დაღუპვის პირამდე მისვლა.

იონა 1:4 Καὶ κύριος ἐγγίγει πνεῦμα (+μεγα L' -239c- 407 87c-68 Sa Bo) εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο κλύδων μέγας ἐν τῇ θάλασσῃ, καὶ τὸ πλοῖον ἐκινδύνευσεν συστρίβῃναι : და (ხოლო k) უფალმან აღადგინა ქარი დიდი (>k) ზღუასა ზედა, და იყო დელვად დიდი ზღუასა შინა, და ნავი იგი მიახლებულ იყო შემუსრვად

J-O-k; და უფალმან აღადგინა ქარი სასტიკი ზღუასა მას ზედა, და ნავი იგი შეურვებულ იყო, ვიდრე შემუსრვამდე s l; და აღადგინა უფალმან ქარი სასტიკი ზღუასა მას შინა და ნავი იგი მიიწია შემუსრვად p; და უფალმან აღადგინა ქარი ზღუასა შინა, და იქმნა ღელვაჲ დიდი შორის ზღვსა, და ნავი დაჭირვებულ იქმნებოდა შემუსრვად G.

როგორც ვხედავთ, ამ კონტექსტში 'და' კავშირით დაწყებული წინადადებები წინა წინადადებაში გამოხატული მოქმედების ლოგიკურ შედეგს გამოხატავენ ('და'-ს ნაცვლად შეიძლებოდა გვეხმარა *ამის გამო, შედეგად*): პირველი წინადადება – და *იყო ღელვაჲ დიდი ზღუასა შინა* – ერთსა და იმავე დროს წინამავალი წინადადების შედეგია (ანუ რეალურად – მთავარი წინადადების, აპოდოსისის ფუნქციის მატარებელია), და, ამავე დროს, მომდევნო წინადადების მიზეზიც (ანუ რეალურად – დამოკიდებული წინადადების, პროტასისის ფუნქციის მატარებელიც).³¹

როგორც წესი, 'და'-თი იწყება მოქმედების აღწერა, რომელიც ღვთის ბრძანებას, მის ქმედებას, ანდა ღვთისადმი მიმართვას მოჰყვება შედეგად:

იონა 2:3 Ἐβόησα ἐν θλίψει μου πρὸς κύριον τὸν θεόν μου, καὶ εἰσήκουσέ μου : დაღაღ-ყავ ჭირსა (+შინა S) ჩემსა უფლისა მიმართ ღმრთისა ჩემისა, და ისმინა (შეისმინა S) ჩემი J-O-k P S; ჭირსა ჩემსა უფლისა მიმართ დაღატყავ და ისმინა ჩემი s-l-p

³¹ იხ. ქვემოთ, აპოდოტური 'და'. ბერძნულში და ქართულში ჰიპოტატესურ კონსტრუქციაში δὲ τοῦτο (*ამისათვის*), διότι (*რამეთუ*) იხმარება ხოლმე. ებრაულში ლოგიკურ მიმართებებს კავშირი וְ (*რომ, რათა, როცა*) გამოხატავს, ბერძნულში კი ὅτι, ὥστε, ὅδε, ქართულში – *ხოლო, რამეთუ*.

იონა 3:10 καὶ μετενόησεν ὁ θεὸς ἐπὶ τῇ κακίᾳ, ἣ ἔλαλησε τοῖς ποιήσας αὐτοῖς, **καὶ** οὐκ ἐποίησεν : და შეინანა ღმერთმან ბოროტის-ყოფისათვის (+მათისა k), რომელსა იტყოდა ყოფად (>O P) მათთვის (მათდა k), **და** არა უყო (ყო J) J-O-k; და შეინანა ღმერთმან გული/სწყრომად იგი რისხვისა მისისაჲ. რომელი ეგულებოდა ყოფად მათა, **და** არა უყო s-p; და შეინანა ღმერთმან სიბოროტესა ზედა, რომელი თქუა ყოფად მათდა, და არა უყო S.

და-თი დაწყებული წინადადების სემანტიკა კიდევ უფრო გამოკვეთილია, როცა საქმე ეხება მომავალში აღსასრულე-ბელი მოვლენის შედეგს:

ოს. 2:3(5) τάχα αὐτὴν ὥς γῆν ἄνυσθρον **καὶ** ἀποκτενῶ αὐτὴν ἐν δόψει³² : დავაწესო იგი, ვითარცა ქუეყანაჲ ურწყული, **და** მოვაკუდინო იგი წყურილითა O; და ვყო, ვითარცა ქუეყანა ურწყული, **და** მოვსპო იგი წყურილითა S.

მიზანი

როცა კონტექსტში გადმოცემული მოქმედება მომავალში აღსასრულებელ მოვლენებსა თუ მოქმედებებს ასახავს, მოსალოდნელი შედეგი ამავედროულად მიზნადაც შეიძლება ჩაითვალოს,³³ მაგ., უკვე მოყვანილ კონტექსტში: ოს. 2:5. ამგვარ გაგებას განსაკუთრებით უწყობს ხელს ლოგიკურად მთავარი წინადადების შემასმენლის ბრძანებითი და კითხვითი კილოებიც:

³² მოურწყავ ქუეყნად ვაქცევ და, შედეგად, წყურილით მოვკლავ ან: მოურწყავ ქუეყნად ვაქცევ იმისათვის, რომ წყურილით მოვკლა.

³³ რთულ წინადადების შემთხვევაში მიზნის გამოხატვის ფუნქციით ბერძნულში იხმარება ἵνα (რათა), თუმცა მცირე წინასწარმეტყველთა წიგნებში ეს კავშირი მხოლოდ კითხვით წინადადებაში გვხვდება; Aejmelaeus 1982, 17.

იონა. 1:11 τί σοι ποιήσωμεν **καὶ** κοπάσει ἡ θάλασσα ἀφ' ἡμῶν : რაა გიყოთ შენ **და** დასცხრეს ზღუაჲ ესე ჩუენ ზედა (ჩუენგან k) J-O-k P; რაა გიყოთ შენ **და** დასცხრეს ჩუენ ზედა ზღუაჲ? G'.

მიზნის შინაარსი უფრო გამოკვეთილია, როდესაც ლოგიკურად დამოკიდებული წინადადების შემასმენელს უარყოფითი ნაწილაკი ერთვის:

მალ. 2:16 καὶ φυλάξασθε ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν **καὶ** οὐ μὴ ἐγκαταλείπητε³⁴ : დაიცევით სულითა თქუენითა **და** არა დაუტევოთ J-O; და დაიცევით სულისსა (sic) შორის თქუენისა **და** არ დატევებულ იქმნეთ! S

ოს. 2:6(8) καὶ ἀνοικοδομήσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς **καὶ** τὴν τρίβον αὐτῆς οὐ μὴ εὔρη : აღვყორო გზაჲ მისი **და** ვერ პოვნეს ალაგნი მისნი O; მოვზღუდნე ყორითა **და** კვალნი შენნი არა იპოვნეს S.

მივუბრუნდეთ თავიდანვე დასმულ კითხვას: რამდენად შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ 'და' კავშირს ბიბლიის ქართულში სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს შეძენილი და, მსგავსად სხვა კავშირებისა (მაგ., მიზეზის, მიზნის, დროის და ა.შ.), ეს მნიშვნელობა განსაზღვრავს მისით დაწყებული წინადადების შინაარსს? თუ ზემოხსენებული მაგალითების მიხედვით ვიმსჯელებთ, ცხადი უნდა იყოს ის, რაც უკვე ითქვა: 'და'-თი შეერთებული წინადადებების შინაარსისა და ურთიერთმიმართების განსაზღვრა, ამა თუ იმ სემანტიკური ნიუანსის წინ წამოწევა კონტექსტის მკითხველისეულ წაკითხვაზე დამოკიდებული და სუბიექტურია. καὶ/'და'-ს დროის,

³⁴ დაიცავით სული, იმისათვის, რომ არ იქნათ მიტოვებულნი. თუმცა შეიძლება ასევე ჩავგვთვალო, რომ წინადადება პირობითი სემანტიკისაა, ხოლო პროტასისის კავშირი გამოტოვებულია: (თუკი) სულს დაიცავთ, არ იქნებით მიტოვებულნი.

შედგისა ან მიზნის გამოხატვის ფუნქცია რომ ჰქონოდა, სუბიექტურობასაც აღარ ექნებოდა ადგილი როგორც ეს სხვა, კონკრეტული მნიშვნელობის მქონე კავშირების (მაგ., რაფთა, ოდეს, გარნა, ხოლო...) შემთხვევაში არის ხოლმე. ამდენად, უნდა დავეთანხმოთ ანნელი ემელეუსს და ეს დასკვნა ქართულისთვისაც გავიზიაროთ: *καί*/'და' კავშირებისთვის დაპირისპირების, დროის, მიზნის, მიზეზის, და სხვ. გამომხატველი მნიშვნელობის გამოყოფა³⁵ არ უნდა იყოს სწორი,³⁶ შესაბამისად, უნდა ვიფიქროთ, რომ *καί*/'და' სემანტიკურად ნეიტრალურ, მნიშვნელობისგან დაცლილ კავშირებს³⁷ წარმოადგენენ, რომელთა ფუნქცია მხოლოდ ისაა, რომ თხრობის ერთიანობა და უწყვეტობა უზრუნველყონ.

8. აპოდოტური 'და'³⁸

ზემოთ ვმსჯელობდი 'და' კავშირზე, რომელიც ფორმალურად თანწყობილ და რეალურად ქვეწყობილ წინადა-

³⁵ იხ. ეს მნიშვნელობები Blaß/Debrunner/Rehkopf 2001, §442; Muraoka 1993.

³⁶ Aejmelaesus 1982, 14, 16.

³⁷ ამ აზრს არ ეთანხმება Jan de Waard-ი (1984,123).

³⁸ მთავარი წინადადების 'და'/'ხოლო'-თი დაწყება შენიშნული აქვს ს. ყაუხჩიშვილს. ამ მოვლენას იგი ორიგინალურ ლიტერატურაშიც ადასტურებს (საინტერესოა, რომ უმთავრესად სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებაში და ანასეულ ქართლის ცხოვრებაში) და მას ქართული ენის გარკვეული ეტაპისთვის ბუნებრივად და კანონზომიერად მიიჩნევს: „თუ დამოკიდებული წინადადება წინ უსწრებს მთავარს, მაშინ მთავარი წინადადება იწყება ხოლმე კავშირით „და“, „ხოლო“ ან ზოგჯერ სხვა რომელიმე კავშირით“ (ყაუხჩიშვილი 1949, 112). მკვლევარი გამოთქვამს ვარაუდს, რომ ბერძნულში ამ ტიპის კონსტრუქციაში, სადაც მიზნისა და დროის დამოკიდებულ წინადადებას *καί*-თი დაწყებული მთავარი წინადადება მოჰყვება, 'და'-ს ფუნქცია „წინარეებერძნული დროის მასალეობით უნდა აიხსნას“ (ყაუხჩიშვილი 1949, განს. 112, 116-117). განსხვავებული აზრი აქვს 'და'-ს ამ ფუნქციის წარმომავლობაზე კ. დანელიას, რომელიც მას ებრაიზმად მიიჩნევს (დანელია 1998, 37).

წინადადებასთან დაკავშირება ბუნებრივი არ არის: რთულ წინადადებას პირობით ან დროის შინაარსს დამოკიდებულ წინადადებაში $\epsilon\iota$, $\epsilon\grave{\alpha}\nu$, $\acute{\omicron}\tau\alpha\nu$, $\acute{\omicron}\tau\epsilon$ // ‘უკუეთუ’ , ‘-თუ’ , ‘რამაშს’ , ‘ოდეს’ კავშირების ხმარება ანიჭებს და, ბერძნულის მსგავსად, მთავარ წინადადებასთან შესაერთებლად მაკავშირებელ სიტყვას არ საჭიროებს. ამის მიუხედავად, ძველი აღთქმის ქართულ თარგმანში აპოდოტური $\kappa\alpha\iota$ -ის შესატყვისად $\kappa\alpha\iota$ / ‘და’ გვხვდება ხოლმე.⁴²

8.1. აპოდოტური ‘და’ პირობით დამოკიდებულ წინადადებასთან

ასეთი შემთხვევა ძველი აღთქმის უძველეს თარგმანში ბევრი არ არის. მცირე წინასწარმეტყველთა ძველ თარგმანებში აპოდოტური $\kappa\alpha\iota$ სულ ოთხჯერ არის გადმოტანილი ‘და’-თი და ბუნდოვან კონტექსტს ქმნის, რაც ბერძნული კონსტრუქციის ბუნდოვანებით აიხსნება, სადაც $\kappa\alpha\iota$ -თი დაწყებული აპოდოსისი ექსპლიციტურად არ გამოხატავს პროტასისში მოცემული პირობის შედეგს. ამ მნიშვნელობას მას $\epsilon\iota$ და $\epsilon\grave{\alpha}\nu$ მაქვემდებარებელი კავშირები ანიჭებენ, რომლებიც ქართულ ხელნაწერებში ხან გადმოტანილია (‘უკუეთუ’ , ‘-თუ’), ხან ჩაგდებული:

$\epsilon\iota$

იონა 3:9 $\tau\acute{\iota}\varsigma$ $\omicron\tilde{\iota}\delta\epsilon\nu$ $\epsilon\iota$ $\mu\epsilon\tau\alpha\nu\acute{\omicron}\rho\tau\epsilon\iota$ ($\epsilon\pi\iota\sigma\tau\epsilon\upsilon\epsilon\iota$ 943 C-68 Tht. = MT) $\acute{\omicron}$ $\theta\epsilon\acute{\omicron}\varsigma$ $\kappa\alpha\iota$ $\acute{\alpha}\pi\omicron\sigma\tau\epsilon\upsilon\epsilon\iota$ $\epsilon\grave{\zeta}$ $\acute{\omicron}\rho\gamma\eta\varsigma$ $\theta\sigma\mu\omicron\nu$ $\alpha\upsilon\tau\omicron\nu$ ⁴³ : ვინ უწყის, შეინა-

⁴² ხარანაული 2017.

⁴³ ვინ იცის, თუკი ღმერთი შეინანებს /მოიქცევა, (მაშინ) მოიქცევა მრისხანებისგან. პარიზისა და ლათალის ლექციონარები ცდილობენ ტექსტის ადაპტირება მოახდინონ. გელათურ თარგმანში კი პროტასისი ბერძნული წყაროდან მომდინარე დუბლეტითაა წარმოდგენილი: მო-თუ-

ნოს ღმერთმან, და მოაქციოს რისხვისაგან გულის-წყრომისა მისისა? J-O-k-s P; ვინ იცის, ხოლო-თუ იხილოს ესე ღმერთმან, შეინანოს ღმერთმან სასტიკებასა მას ზედა ბრძანებისა მისისა I; ვინ იცის, გინაცა-თუ იხილოს ესე ღმერთმან და შეინანოს ჩუენ ზედა, და გარეწარაქციოს გულისწყრომად რისხვისა მისისა p; ვინ უწყის, მო-თუ-აქციოს უფალმან და ვედრებულ იქმნეს, და მოიქცეს რისხვისაგან გულის-წყრომისა მისისა S.

უფრო რთულია დამოკიდებული წინადადებით გამოხატული პირობის შედეგის შინაარსის დანახვა ‘და’-თი დაწყებულ შემდეგ წინადადებებში:

ἐὰν

ზაქ. 8:23 ἐὰν ἐπιλάβανται δέκα ἄνδρες ἐκ πασῶν τῶν γλῶσσῶν τῶν ἐθνῶν καὶ ἐπιλάβανται τοῦ κρασπέδου ἄνδρος Ιουδαίου⁴⁴ : უკუეთუ (>O) შებმა-უყონ ათთა კაცთა ყოველთაგან ენათა წარმართთა, და შეუპყრან ფესვ კაცისა ჰურიადსად J-O-K4 P; უკუეთუ მოეკიდნენ ათნი მამაცნი ყოველთაგან ნათესავთა ენათაჲსა, და მოეკიდნენ ფესუსა მამაცისა იუდეანისა-სა S.

აპოდოტური καὶ ὀრმაგადაც არის გადმოტანილი ძველ ქართულ თარგმანში – როგორც ‘და’ და როგორც ‘-ც’ ნაწილაკი⁴⁵:

აქციოს... და ვედრებულ იქმნეს: εἰ μετανοήσῃ| εἰ πιστρεψῇ 943 C-68 Tht. = MT.

⁴⁴ NETS-ის თარგმანი: if ten men from all the languages of the nations take hold, **then** let them take hold of the hem of a Judean man. ინგლისური თარგმანისაგან განსხვავებით, La Bible d’ Alexandrie-ის ფრანგი მთარგმნელები თვლიან, რომ პროტასის ექსპლიციტური აპოდოსისი არ ერთვის (BA 2007, 295).

⁴⁵ ‘და’ ‘ც’ ნაწილაკის მნიშვნელობით იხ. ქვემოთ, გვ.

ზაქ. 14:17 ὅσοι ἐὼν μὴ ἀναβῶσιν ἐκ πασῶν τῶν φυλῶν τῆς γῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ... καὶ οὗτοι ἐκείνοις προσεσθῆσονται : უკუეთუ არა აღმოვიდენ ყოველთაგან ტომთა ქუეყანისათა იერუსალჱმდ ... და ესენი მათვე (მასვე J K4 l p) დაერთენ J-O-K4-l-p; რაოდენნიცა არა აღვიდენ ყოველთაგან ტომთა ქუეყანისათა იჰრუსალიმად... და იგინიცა მათვე თანა შეეძინენ S.

ზაქ. 14:18 ἐὼν δὲ φυλὴ Αἰγύπτου μὴ ἀναβῆ, μὴδὲ ἔλθῃ ἐκεῖ καὶ ἐπὶ τοῖς τοῖς ἔσται ἡ πᾶσις : უკუეთუ ტომი ეგვპტისაა არა აღმოვიდეს (და O) არცა მოვიდენ, და (>O) ამათცა ზედა იყოს დაცემა J-O; უკუეთუ ტომი ეგვპტისაა არა აღმოვიდეს, და (> l) მათ ზედაცა (მას ზედა l) იყოს დაცემა l-p; ხოლო უკეთუ ტომი ეგვპტისა არა აღვიდეს, არცა მივიდეს მუნ, მათ ზედაცა იყოს დაცემა S.

ჩანს, რომ ‘და’-ს აპოლოტური მნიშვნელობის უჩვეულობის გამო იგი გადამწერების მიერ არის გამოტოვებული როგორც ოშკის ბიბლიასა და ლატალის ლექციონარში, ისე საბას ბიბლიაში.

სხვა შემთხვევებში, უმეტესად იქ, სადაც კონტექსტი მეტნაკლებად ნათელია – ნათელია ის, თუ რომელია პირობით-დამოკიდებულ წინადადების მთავარი წინადადება, ძველი ქართული თარგმანის ხელნაწერებში ‘და’ ჩაგდებულია და პირობითი რთული ქვეწყობილი წინადადება უფრო გამართულია ქართული ენის თვალსაზრისით. ძნელი სათქმელია, ეს ვითარება მეორეულია თუ – თარგმანისეული. საინტერესოა იმის აღნიშვნაც, რომ მსგავს კონტექსტებში სეპტუაგინტას ბერძნულ ხელნაწერებშიც და, განსაკუთრებით, სეპტუაგინტას თარგმანების ხელნაწერებში, καὶ და მისი შესატყვისები ასევე გამოტოვებულია ხოლმე. ყველა ამ შემთხვევაში

გელათური თარგმანი ისევ ფორმალურად მისდევს ბერძნულს აპოდოტური και-ს ასახვაში:

მალ. 2:2 $\epsilon\acute{\alpha}\nu \mu\eta \mu\eta\sigma\theta\epsilon \epsilon\iota\varsigma \tau\eta\nu \kappa\alpha\rho\delta\iota\alpha\nu \iota\mu\omega\nu \tau\omicron\upsilon\tilde{\nu} \delta\omicron\iota\nu\alpha\iota \delta\acute{o}\xi\alpha\nu \tau\tilde{\omega} \iota\omicron\nu\sigma\mu\alpha\tau\acute{\iota} \mu\omicron\upsilon \dots \text{και} \text{ἐξαποστελῶ ἐφ' ἰμᾶς τὴν κατάραν} :$ უკუეთუ არა დაიდვათ გულთა თქუენტა მოცემად დიდებამ სახელსა ჩემსა (სახელისა ჩემისაჲ O) ...და (> O) გამოვაკლინო თქუენ ზედა წყევად J-O; უკეთუ არა დაიდვათ გულსა შინა თქუენსა მიცემად დიდება სახელსა ჩემსა ... და გამოვაკლინო თქუენ ზედა წყევად S

მალ. 2:16 $\epsilon\acute{\alpha}\nu \mu\iota\sigma\theta\iota\varsigma\alpha\varsigma \text{ἐξαποστείλῃς} \dots \text{και} \kappa\alpha\lambda\psi\epsilon\iota \acute{\alpha}\sigma\epsilon\beta\epsilon\iota\alpha \epsilon\pi\iota \tau\acute{\alpha} \epsilon\nu\theta\upsilon\mu\eta\mu\alpha\tau\acute{\alpha} \sigma\omicron\upsilon :$ უკუეთუ მოიძულო და განადო... და (> O) დაფარნეს უღმრთოებამან განზრახვათა შენთა ზედა J-O; უკეთუ მომძულებელი განავლენ ... და დაფაროს უთნოობად გულის ზრახვათა შენთა ზედა S

ზაქ. 3:7 $\epsilon\acute{\alpha}\nu \epsilon\nu \tau\alpha\acute{\iota}\varsigma \acute{o}\delta\omicron\iota\varsigma \mu\omicron\upsilon \pi\omicron\rho\epsilon\upsilon\eta \text{και} \epsilon\acute{\alpha}\nu (>239 \text{ Co Syh Aeth Arm Cyr.F Hi}) \tau\acute{\alpha} \pi\rho\omicron\sigma\tau\acute{\alpha}\gamma\mu\alpha\tau\acute{\alpha} \mu\omicron\upsilon \varphi\upsilon\lambda\acute{\alpha}\gamma\eta\varsigma, \text{και} (>130' 49 \text{ AchSa Arm}) \sigma\upsilon \delta\iota\alpha\kappa\rho\iota\nu\epsilon\acute{\iota}\varsigma \tau\omicron\nu \omicron\iota\kappa\acute{o}\nu \mu\omicron\upsilon \text{και} \epsilon\acute{\alpha}\nu (\acute{\epsilon}\alpha\nu 3 943 = MT) \delta\iota\alpha\varphi\upsilon\lambda\acute{\alpha}\gamma\eta\varsigma \kappa\alpha\acute{\iota} \gamma\epsilon \tau\eta\nu \alpha\upsilon\lambda\eta\nu \mu\omicron\upsilon \text{και} (>239 \text{ Co Aeth Arm}) \delta\acute{o}\sigma\omega \sigma\omicron\iota \acute{\alpha}\nu\alpha\sigma\tau\rho\epsilon\varphi\omicron\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\upsilon\varsigma :$ უკუეთუ გზათა ჩემთა ხვდოდი და ბრძანებათა ჩემთა (>K4) იმარხვიდე, შენ განიკითხვიდე სახლსა ჩემსა; და უკუეთუ სცვიდე (იცვიდე შენ O) ეზოსა (-თა K4 O) ჩემსა (ჩემთა K4 შენთა O), მოგცე შენ სლვად J-O-K4; უკუეთუ გზათა ჩემთა ხვდოდით და ბრძანებათა ჩემთა იმარხვიდეთ, და შენ სჯიდე სახლსა ჩემსა; და თუ დაიცვე ეზოდ ჩემი, მოგცე შენ სლვად p; უკუეთუ გზათა ჩემთა ხვდოდი და ბრძანებანი ჩემნი დაიმარხნე, შენ განიკითხვიდე სახლსა ჩემსა; და იყო შენ მფლობელ სამკვდრებელსა ჩემსა, და მიგცნე შენ მსახურნი, რომელნი იყვნენ სლვასა l; უკეთუ გზათა შორის ჩემთა ხვდოდი და ბრძანებათა შორის ჩემთა

სცვდე, და შენ განსაჯო სახლი ჩემი; და უკეთუ დაიცვა ეზოი ჩემი, და მოგცნე შენ მოციქულნი S

ზაქ. 13:3 ἐὰν προφητεύσῃ ἄνθρωπος ἔτι, καὶ ἐρεῖ πρὸς αὐτὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ⁴⁶: უკუეთუ წინაწარმეტყუელებდეს კაცი მერმე, ჰრქუან მამამან მისმან და დედამან მისმან J-M4; უკუეთუ იწინაღსწარმეტყუელოს კაცმან მერმე, და თქუას მისსა მიმართ მამამან მისმან და დედამან მისმან S.

ამოსი 6:9 ἐὰν ὑπολειφθῶσιν δέκα ἄνδρες ἐν οἰκίᾳ μιᾷ καὶ (> A'L''-³⁶ Ach Aeth Th. Tht.) ἀποθανοῦνται⁴⁷: უკუეთუ დაშეთენ ათნი კაცნი სახლსა შინა ერთსა, მოსწყდენ J-O S-417-K3; უკუეთუ დაშეთენ ათნი მამაკაცნი ერთსა შინა სახლსა, და მოკუდენ G'

აპოდოტური 'და' საბასთან წარმოდგენილ გელათურ ვერსიაშიც შეიძლება იყოს ჩაგდებული, თუმცა აქ გვიანდელი გადამწერის შეცდომა არაა გამორიცხული:

ნაუმ. 3:12 ἐὰν σπλεσθῶσιν καὶ πεσούνται εἰς στῆμα ἔσθιοντος: უკუეთუ შეიძრნენ, მთაცვვენ პირსა მჭამელიისასა J-O-K5 S.

8.2. აპოდოტური 'და' დროის დამოკიდებულ წინადადებასთან

დროის დამოკიდებული წინადადება, რომელსაც დროით შინაარსს დროის კავშირები (ὅταν, ὅτε) სძენენ, ისევე, როგორც პირობითი დამოკიდებული წინადადება, უსწრებს 'და'-თი დაწყებულ მთავარ წინადადებას:

⁴⁶ NETS: if a person should again prophesy, **then** his father and his mother who bore him will say to him.

⁴⁷ -ც ნაწილაკის მნიშვნელობით ესმით ეს καὶ NETS-ის მთარგმნელებს: if ten men are left in one house, they shall **also** die (καὶ-ს ამ, კლასიკური ბერძნულის შესაბამისი გაგების შესაძლებლობის შესახებ Aejmelaeus 1982, 135).

მიქ. 5:5(4) ὅταν Ἀσσυρίος ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν καὶ ὅταν ἐπιβῇ ἐπὶ τὴν χώραν ὑμῶν καὶ ἐπεγεροῦσονται ἐπ' αὐτὸν ἑπτὰ ποιμένες : ასურასტანელი იგი, რაჟამს მოვიდეს ქუეყანასა თქუენსა, რაჟამს მოიწიოს სოფელსა თქუენსა, და აღდგენ მის ზედა შვდნი მწყემსნი J-O; რაჟამს მოვიდეს ასურასტანელი იგი ქუეყანასა თქუენსა და ოდეს მოიწიოს სოფელსა თქუენსა და აღდგენ მის ზედა შუიდნი მწყემსნი I-s; ოდეს ასურასტანელი მოვიდეს ქუეყანასა ზედა თქუენსა, და აღდგენ მის ზედა შვდნი მწყემსნი S; რაჟამს ასურიად მოვიდეს ქუეყანასა ზედა თქუენსა, და აღმოვიდეს სოფლებსა ზედა თქუენსა, და აღდგენ მას ზედა შვდნი მწყემსნი K1.

ანგ. 2:16 ὅτε ἐνεβόλλετε εἰς κυψέλην κριθῆς εἴκοσι σάτα, καὶ ἐγένετο κριθῆς δέκα σάτα. καὶ εἰσεπορεύεσθε εἰς τὸ ὑπολὴνιον ἐξαντλήσαι πεντήκοντα μετρητάς, καὶ ἐγένοντο εἴκοσι : ოდეს იგი დასდევით საუნჯესა ოცი სათუელი, და იქმნა ათ სათუელ ქრთილი; და შთაჰვედით საწნეხელსა აღმოვსებად ერგასისისა საწყაულსა, და იყო იგი ოც J-O; ოდეს შთასთესევდით ურნატად ოცსა სატასა, და იქმნა ათი სატად ქრთილი; და შეხვდოდეთ ტაგარისა მიმართ აღმოვსებად ერგასისთა მართა, და იქმნა ოცად S.

გარდა ღროის კავშირებისა, დამოკიდებულ წინადადებას ღროით სემანტიკას ფორმულებიც ანიჭებენ (καὶ ἐγένετο// καὶ ἔσται // καὶ ἔσται ἐν (ἐκεῖν) τῇ) ἡμέρᾳ : და იყო/იყოს (იშდღეს)).⁴⁸ კიდევ უფრო გამოკვეთილია ეს სემანტიკა, როდესაც დამოკიდებულ წინადადებაში მოქმედების კონკრეტული ღროა განსაზღვრული:

⁴⁸ Aejmelaesus 1982, 131-132.

იონა 4:8 καὶ ἐγένετο ἅμα τῷ ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον καὶ προσέτα-
ξεν ὁ θεὸς πνεύματι καύσανος συγκαίοντι : და იყო აღმოსლვასა
 მზისასა, და უბრძანა უფალმან (>J) ტმერთმან (>k) ქარსა
ცხელსა J-O-k P; და იყო დაცხომად მზისად, და უბრძანა
 უფალმან (ტმერთმან p) ხორშაკსა I-p; და იქმნა მეყსეულად
 აღმოსლვასა მზისასა, და უბრძანა უფალმან ტმერთმან სულ-
სა ცხელსა S.

ოს. 4:9 καὶ ἔσται καθὼς ὁ λαὸς οὗτως καὶ ὁ ἱερεὺς καὶ
ἐκδικήσῃ ἐπ' αὐτὸν τὰς ὀδούς αὐτοῦ : და იყოს – ვითარცა ერი,
 ეგრეცა მღვდელი იგი, და შური ვიძიო მის ზედა O; ვითარცა
 იყვნენ ერი, ეგრეთვე მღვდელნი, და შურვიგო მათ ზედა S.

როგორც პირობითდამოკიდებული წინადადების, ისე
 დროის დამოკიდებული წინადადების მომღვეწოდ აპოლო-
 ტური καὶ შეიძლება არ იყოს გადმოტანილი ძველ ქართულ
 თარგმანში, გელთური თარგმანი კი 'და' კავშირის ასახვით ამ
 შემთხვევაშიც ფორმალური სიზუსტით მიჰყვება ბერძნულ
 დელანს:

სოფ. 1:8 καὶ ἔσται ἐν ἡμέρᾳ θυσίας κυρίου καὶ ἐκδικήσῃ ἐπὶ
τοὺς ἄρχοντας : და იყოს ღღესა მას მსხუერპლისა უფლისასა,
 შური ვიძიო მთავართა ზედა J-O-K5; იყოს ღღესა შინა მსხუ-
 ცრპლისა უფლისასა, და შურ-ვიგო მთავართა ზედა G'.

ამოს 8:9 καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ... καὶ δνσεται ὁ ἥλιος
μεσημερίᾳ : და იყოს მას ღღესა შინა ... დაჰჳდეს⁴⁹ მზე შუკა-
 სამხრის J-O-L S

დროის დამოკიდებული წინადადების შემასმენელი და
 ქვემდებარე შეიძლება ჩაგდებული იყოს და მხოლოდ დრო-

⁴⁹ არაა გამორიცხული, რომ 'და' კავშირი ჰაპლოგრაფიის გამო იყოს გამო-
 ტოვებული.

მს. 1:4 ἔτι μικρὸν καὶ ἐκδικήσω : მცირედლა აწ (>p) და მუნი
ჰიდიო O-p S.

9. 'და'-ს ხმარების კერძო შემთხვევები

⁵⁰ შდრ. ყაუხჩიშვილი 1949.

ტექსტის სტილისტიკას უნარჩუნებენ. ზემოთ უკვე განვიხილეთ ზოგიერთი მათგანი: καὶ ἰδοὺ, καὶ ἔσται, καὶ ἐγένετο.

9.1. ‘და’ ფორმულებში

καὶ νῦν – და აწ: იწყებს ახალ თემას, ახალ დისკურსს და მთლიანად ტექსტს. „შუშანიკის წამების“ დასაწყისი ამ ფორმულის პოპულარულობაზე მეტყველებს და, ამავე დროს, იმაზე, რომ მხატვრული სტილის მახასიათებლად ითვლება.

ოს. 2:10(12) **καὶ νῦν** ἀποκαλῦψα τῇς ἀκαθαρσίαν αὐτῆς : და აწ გამოვაცხადო არაწმიდება მისი O; და აწ განვაცხადო სიციფე მისი წინაშე ტრფიალთა მისთა S

ამოსი 7:16 **καὶ νῦν** ἤκουε λόγον κυρίου : და აწ ისმინე (ისმინეთ O) სიტყუად უფლისად J-O-p S

მიქ. 4:9 **καὶ νῦν** ἴνα τί ἔγνων κακά : და აწ რადსათვს სცან (სცნენ G') ბოროტი J-O-p G'; და აწო, რადსათვს ბოროტად გაიგონე? K1

8.2. გამაძლიერებელი/დამაზუსტებელი ‘და’⁵¹

καὶ ყოველთვის არ წარმოადგენს კავშირს (რეალური ფუნქციის მქონესა თუ უფუნქციოს), არამედ არის ნაწილაკი, რომელიც აზუსტებს იმ სიტყვას, რომელსაც იგი უშუალოდ უძღვის წინ. καί-ს ამ ფუნქციას კარგად იცნობდნენ ქართველი მთარგმნელებიც: მცირე წინასწარმეტყველთა თარგმანებში არაერთი მაგალითია მისი ‘აგრეთვე’-ს მნიშვნელობის მქონე ‘ც’ ნაწილაკით გადმოტანისა:

იოელ. 3(4):4 καὶ τί (ετι 130' La^{CS} (*adhuc*) Syp Geo^O Arm) καὶ ἔμεινεν ἔμοις, Τύρος καὶ Σιδῶν : და მერმე თქუენცა ჩემდავე ტვროს და სიდონ O; მდრ. რად არს თქუენი და ჩუენი (ჩემი და

⁵¹ Blaß/Debrunner/Rehkopf 2001, §442 8d.

თქუენი p) ტვროს და სიდონ l-p; და რად **თქუენცა** ჩემდა ტვროს და სიდონ G´

ამბ. 2:16 πῖε καὶ σὺ სუ (ჰსუა K5) **შენცა** J-O-K5; შდრ. სუ S

ზაქ. 11:8 καὶ γὰρ αἱ ψυχὰς αὐτῶν ἐπαρσονται ἐπ’ ἐμέ : რამეთუ **სულიცა** მათი იმუდრობდა ჩემდამო J-K4; შდრ. და რამეთუ სულნი მათნი მწუხარეობდეს ჩემდამო S.

მაგრამ, იშვიათად, არის კონტექსტები, როდესაც καὶ და-ზუსტების ნაწილაკის მნიშვნელობით გაგების საშუალებას იძლევა და ქართულში 'და'-თი გადმოდის:

მიქ. 4:6 ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, λήγει κύριος, συσάξω τὸν συστειραμένον καὶ τὸν ἐξασμένον εἰσδένξομαι καὶ οὐκ ἂπασάμην⁵²: მას დღესა შინა – იტყვს უფალი – შევკრიბნე შემუსრვილნი იგი (იგი) ერისა ჩემისანი O P) და განძებულნი (განშორებულნი P) იგი შევიწყნარნე (შევიწყალნე O), და (>p) რომელნი-იგი⁵³ განვიშორენ J-O-p P; მას დღესა შინა – იტყვს უფალი – შევკრიბო შემუსრვილი და განგდებული შევიწყნარო, და რომელნი განვყარენ G´; ამათ დღეთა შინა და მას ჟამსა შინაო, შევკრიბო შემუსრვილი და განშორებული, და რომელნი განვჰადენ, შევიწყნარნე K1.

დასკვნა

'და' – ლექსიკური ერთეულია, რომელსაც არ აქვს საკუთარი მნიშვნელობა და აქვს ერთადერთი ფუნქცია – ერთმანეთს დაუკავშიროს ენის ყველა დონის ელემენტი (სიტყვები კომპოზიტებში, სიტყვები წინადადებაში, წინადადებები და დიდი ტექსტური მონაკვეთები). სწორედ რომ სპეციფი-

⁵² შევიწყნარებ განძებულებს, იმათაც კი, ვინც განვიშორე.

⁵³ 'ც' ნაწილაკის ფუნქციის მქონე 'იგი' -ს გამოყენება იმაზე მეტყველებს, რომ 'და'-ს ეს ფუნქცია წინადადებაში გამოკვეთილი არ არის.

კური მნიშვნელობის არქონის გამო, ამ ლექსიკურმა ერთეულმა მეტ-ნაკლებად უმტკივნეულოდ იტვირთა სხვადასხვა კავშირის, ზმნიზედისა თუ ნაწილაკის როლი ისე, რომ არ მიიღო მათი მნიშვნელობები და არ დაკარგა სათარგმნი ტექსტის თავისებურება. უმრავლეს შემთხვევაში ამგვარმა უცხო იდიომამ – ‘და’-ს პლეონასტურმა და მისთვის არაადამახასიათებელ პოზიციებში გამოყენებამ – ბევრ შემთხვევაში ქართულისათვის უჩვეულო, ზოგჯერ არაერთმნიშვნელოვანი ბიბლიის ენა შექმნა. ამასთან ერთად, ქართულ ენასა და მთარგმნელებს ყოველთვის ერთნაირად იოლად არ გამოსდიოდათ ბუნდოვანებისა თუ (ზოგჯერ) წინადადების სიმახინჯის (თუ ზედმეტად მკაცრი შეფასება არ არის) თავიდან აცილება – ამ თვალსაზრისით მთარგმნელისათვის ყველაზე პრობლემატურად აპოლოტური ‘და’-ს ხმარება ჩანს. როგორც სხვა, ბერძნულით გაშუალებული ებრაიზმების შემთხვევაში, ‘და’-ს გადმოტანის დროსაც, განსაკუთრებით ხელოვნურად და გაუგებრად ჟღერს სემანტიკური თვალსაზრისით ისედაც რთული კონტექსტები, რომლებიც καί-ს ბერძნულისთვის უჩვეულო ხმარების გამო კიდევ უფრო გაუგებარი უნდა ყოფილიყო მთარგმნელისათვის. ამის მიუხედავად, ქართული ენა და ქართველი მწერლები ცდილობენ ამ იდიომების ენაში შემოტანას – მათს ორიგინალურ ტექსტებში დანერგვას. „შუმანიკის წამება“ და ბასილი ზარზმელის „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“ ამის კარგი მაგალითია. სამომავლოდ ორიგინალური ქართული ძეგლებისა და თარგმანების შეპირისპირებითი შესწავლა კარგად წარმოაჩენს, თუ რამდენად მოიმიკო ქართულმა ენამ მთარგმნელთა და მწერალთა გამბედაობისა და კადნიერების ნაყოფი.

მცირე წინასწარმეტყველთა ქართული წყაროები:**ბიბლიის ხელნაწერები:**

O – ბიბლია, ათონი, ივირონი, Ivir. Georg. 1/ Ath.1., 978-979 (შეიცავს ძველ თარგმანს)⁵⁴;

J – ბიბლია, იერუსალიმური ხელნაწერი Jer.Geo.7/11, XI ს. (შეიცავს ძველ თარგმანს);

G – ბიბლია, გელათური ხელნაწერი, ხეც, A1108, XII ს. (შეიცავს კატენური ხელნაწერების გელათურ თარგმანს);

S – ბიბლია, მცხეთური ხელნაწერი, ხეც, A51, XVII-XVIII სს. (უმთავრესად G-ს ასლია).

ლიტურგიკული კრებულები:

ლექციონარები (L) (უმთავრესად აგრძელებენ ძველი თარგმანის ტექსტუალურ ტრადიციას)

p – ლექციონარის პარიზული ხელნაწერი, საფრანგეთის ეროვნული ბიბლიოთეკა, BnF N3 X-XI სს;

k – ლექციონარის კალას ხელნაწერი, ხეც, Q1653 IX-X სს.;

l – ლექციონარის ლატალის ხელნაწერი, სვანეთის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის მუზეუმი, № 635 (სილოგავას ნომრით M-51) X ს.;

s – ლექციონარის სინური ხელნაწერი Sin. 37 X ს.

პროფეტოლოგიონები:

Ivir. Geo. 35 – ათონი, ივირონი, XII-XIII სს.

A 192 – ხეც, 1085 წ.

Jer. Geo. 59 – იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქოს ბიბლიოთეკა, XII-XIII სს.

Jer. Geo. 99 – იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქოს ბიბლიოთეკა, XIII-XIV სს.

⁵⁴ ერთი ტექსტუალური ტრადიციის ხელნაწერთა ლიტურგები სტატიკურ დეფინიციითაა გადაბმული, მაგ. J-O-p

Jer. Geo. 118 – იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქოს ბიბლიოთეკა, XIV-XV სს.

Jer. Geo. 130 – იერუსალიმის ბერძნული საპატრიარქოს ბიბლიოთეკა, XI-XIII სს.

მეტაფრასული კრებულები:

S417 – მეტაფრასული კრებული, ხეც, XII-XIII სს. (შეიცავს თეოდორიტე კვირელის განმარტების გელათური თარგმანის იმავე მონაკვეთს, რასაც K3);

K1 – მეტაფრასული კრებული, ქსიმ, №1, XVI ს. ს. (შეიცავს თეოდორიტე კვირელის განმარტების გელათურ თარგმანს);

K3 – მეტაფრასული კრებული, ქსიმ, №3, XVI ს. (შეიცავს თეოდორიტე კვირელის განმარტების გელათური თარგმანის იმავე მონაკვეთს, რასაც S417);

K4 – მეტაფრასული კრებული, ქსიმ, №4, XVI ს. (შეიცავს ძველ თარგმანს);

K5 – მეტაფრასული კრებული, ქსიმ, №5, XVI ს. (შეიცავს ძველ თარგმანს).

დამოწმებული ლიტერატურა

მცირე წინასწარმეტყველთა ბერძნული ტექსტის თარგმანები

BA 2007, La Bible d'Alexandrie (LXX Bible Septante), t. 23.10-11: Les douze prophetes (Aggee – Zacharie), Traduction du texte grec de la Septante, Introduction et notes par Michel Casevitz, Cécile Dogniez et Marguerite Harl. Paris: Les Éditions du Cerf.

NETS 2007, A New English Translation of the Septuagint, by Albert Pietersma, Benjamin G. Wright (Eds). Oxford University Press.

მეორეული ლიტერატურა

ბოედერი, ვინფრიდ. 1994 [1996]. „ძველი ქართული თხრობის ერთი ტექსტლინგვისტური თავისებურება: დაკავშირება და არადაკავშირება.“ *მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია* 1-4: 129-135.

დანელია, კორნელი. 1998. *ნარკვევები ძველი ქართული სამწერლობო ენის ისტორიიდან*. ტ. 1. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.

ძიძიგური, შოთა. 1969. *კავშირები ქართულ ენაში*. თბილისი: თსუ გამომცემლობა.

ხარანაული, ანა. 2017. „თარგმანის ტექნიკა და ენის შესაძლებლობები (პირობითი წინადადებების გადმოტანის მაგალითები ლექვიტელთა წიგნის ქართულ თარგმანებში).“ *ქართველური ენათმეცნიერება* IV: 253-260.

ყაუხჩიშვილი, სიმონ. 1949. „ერთი უცნობი სინტაქსური მოვლენა ძველ ქართულში.“ *ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები* 9: 111-119.

Aejmelaeus, Anneli. 1982. *Parataxis in the Septuagint. A Study of the Rendering of the Hebrew Coordinate Clauses in the Greek Pentateuch* (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Dissertationes Humanarum Litterarum 31). Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.

Blaß, Friedrich, Debrunner, Albert und Friedrich Rehkopf. 2001. *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Blomqvist, Jerker. 1979. "Das sogenannte kai adversativum: Zur Semantik einer griechischen Partikel." *Acta Universitatis Upsaliensis : Studia Graeca Upsaliensia*.

Gehman, Henry S. 1951. "The Hebraic Character of Septuagint Greek." In *Vetus Testamentum*, vol. 1, fasc. 2, pp. 81-90.

Gesenius, F. W. 2003. *Hebrew Grammar*. Edited by E. Kautzsch & S. A. E. Cowley. 2d English ed. Bellingham, WA.

Joüon, Paul and Takamitsu Muraoka. 2000. *A Grammar of Biblical Hebrew. Part 3 Syntax (Subsidia Biblica, 14/1-14/2)*. Roma, Pontifical Biblical Institute.

Muraoka, Takamitsu. 1993. *Greek-English Lexicon of the Septuagint (Twelve Prophets)*. Louvain: Peeters.

Muraoka, Takamitsu. 2016. *The Syntax of the Septuagint Greek*. Louvain: Peeters.

Tjen, Anwar. 2010. *On Conditionals in the Greek Pentateuch*. NY: T&T Clark International.

de Waard, Jan. 1984. "Reviewed Work: Parataxis in the Septuagint. A Study of the Rendering of the Hebrew Coordinate Clauses in the Greek Pentateuch (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Dissertationes Humanarum Litterarum 31) by Anneli Aejmelaeus." *Biblica* 65(1): 121-124.

Ana Kharanauli

Ivan Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

The Hebrew ו and its Greek and Georgian equivalents — και and და — in the Books of the Minor Prophets

Key words: *Language of the Bible, Translation Technique, Georgian Translation of the Bible*

The article examines the Georgian conjunction „და“ as a semantically non-autonomous lexical unit whose primary function is the syntactic and discourse-level linkage of elements across all linguistic levels, including words within compounds, words within sentences, sentences themselves, and larger textual segments. Precisely because „და“ does not carry a specific meaning, it was able to undergo functional extension, by taking on the roles of various conjunctions, adverbs, and particles, without semantic contamination (shift), thus maintaining the formal and stylistic specificity of the source text.

At the same time, the pleonastic usage of „და“, particularly its position that is unnatural for Georgian syntax, frequently resulted in a Biblical language that felt unusual for Georgian readers and at times ambiguous. The article notes that both the Georgian language itself

and translators often struggled to avoid vagueness or stylistic awkwardness, with the apodotic use of „და“ appearing to be especially problematic during the translation process.

As with other Hebraisms mediated through Greek, the „და“ often sounds especially artificial and obscure from a semantic point of view in contexts that are already complex, and that must have been even more difficult for the translator because of the Greek *καί* being used in ways unusual for Greek.

The article demonstrates that Georgian translations of the Old Testament did not only preserve these idioms but actively integrated them into the language and into original literary compositions. Thus, a comparative philological analysis of texts translated as well as written in Georgian, reveal the extent to which the Georgian language ultimately benefited from the translators' and writers' creative boldness and courage.